

tadores del *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*, según se revela en el epistolario reproducido en el libro *La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI). Correspondencia (1910-1976)*.² La controversia la protagonizaban el gallego Aníbal Otero y el portugués Lindley Cintra, al encuestar el norte de Portugal. Otero asegura descubrir casos de diptongación que van mucho más allá de los ya descubiertos por Lindley Cintra; sin embargo, su compañero de encuesta no percibe tales diptongaciones, lo cual es motivo de un gran enfado por parte Otero, hasta el punto de que otros colegas tienen que hacer de árbitros neutrales.]

Si tuviera que pedir algo más a esta obra, sería alguna exposición teórica sobre cómo las fronteras políticas influyen sobre las fronteras geolectales, a la luz de casos ya conocidos (en cierta manera, el capítulo 21 de Gargallo toca esta cuestión). La distinción entre el gallego y el portugués entra de lleno en la temática. Y, en esta línea, observo que se insiste mucho en cómo la frontera política entre España y Portugal al sur de Miranda do Douro no coincide con la frontera lingüística, debido a que una serie de localidades rompen esa regularidad; pero la misma insistencia merecería el hecho de que, justamente, al sur de Miranda se produce una muy notable coincidencia entre la frontera política y la lingüística, como pocas veces se observa en Europa.

En definitiva, estamos ante un libro peculiar y único, por cómo plantea el estudio de la frontera hispanoportuguesa reivindicando el papel de las *ciencias humanas* como herramientas de conocimiento de la realidad. Sin duda, el mensaje que los editores quisieron trasladarnos es que no se pueden estudiar en profundidad los fenómenos lingüísticos de un territorio sin tener una idea cabal del riquísimo *contexto humano* en que suceden y del que son parte. Pues siendo así, he de decir que, al menos en mi caso, con la lectura del libro he recibido el mensaje con la contundencia y efectividad que se espera de quienes son —hablo de los editores— experimentados lingüistas.

Ramón de ANDRÉS DÍAZ
Universidat d'Uviéu

ANTOLÍ MARTÍNEZ, Jordi M. / MARTINES PERES, Josep (ed.) (2024): *Variació i canvi lingüístic*. València: Tirant lo Blanch, 608 p.

El volum editat per Jordi M. Antolí i Josep Martines consisteix en un conjunt de setze estudis que analitzen la variació lingüística, principalment de la llengua catalana, des de diferents eixos. Aquest volum aplega setze contribucions d'alt nivell que són mostra dels resultats dels progressos en recerca sobre la llengua catalana i altres llengües properes de les darreres dècades. Destaquen, doncs, com estudis descriptius que esdevenen un punt de referència per a l'estudi de la variació del català i que van lligats als progressos en materials i mètodes que han bastit l'estudi del català, amb especial èmfasi al conjunt d'aplicacions informàtiques que han configurat un nou panorama de recerca i que han fornit de dades els investigadors que s'apleguen en aquest volum. Així, els diversos estudis transcorren principalment al llarg de la descripció del català, i també d'altres llengües, tant des del vessant sincrònic com diacrònic. Tot plegat ofereix un conjunt d'estudis que aporten novetats a la lingüística i particularment a la lingüística catalana i presenten nous plantejaments a partir de noves dades, nous marcs teòrics i l'òptica crítica dels investigadors que firmen aquest volum.

Seguit del primer capítol, que conté la introducció i el pròleg a l'obra, la primera contribució del volum, titulada «Els sistemes d'expressió de l'hora en català antic i modern (s. XIV-1832)» i firmada per Jordi M. Antolí, analitza la formació i distribució dels dos sistemes d'expressió de l'hora del català, el sistema *de campanar* i el *de rellotge*. A partir d'una perspectiva històrica l'autor és capaç de rastrejar el procés de canvi històric que comença al segle XIV i culmina durant el segle XX, condicionat per la in-

2. CORTÉS CARRERES, Santi / GARCÍA PERALES, Vicent (2010): *La historia interna del Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI). Correspondencia (1910-1976)*. València: Publicaciones de la Universidad de Valencia.

roducció de novetats culturals que revolucionen la mesura del temps: el rellotge mecànic i el toc horari de les hores iguals i dels quarts. Un canvi que es lliga també a un pas de l'ús exclusiu en registres formals a la popularització de les solucions. D'aquesta manera, s'estudia com el sistema retrospectiu (el més antic) i el prospectiu es distribuï geogràficament i es defensa la visió que els parlars que usen el sistema retrospectiu (valencià, baleàric i septentrional) són parlars més conservadors, perquè mantenen aquest sistema en la major part de les fraccions, davant el sistema retrospectiu usat en la fracció dels tres quarts. Al costat dels sistemes retrospectius, els prospectius es mostren com a més moderns i propis d'una innovació del català oriental central del segle XVII. L'estudi d'Antolí parteix de les fonts documentals procedents del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic (CIGCA)* i del *Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern (CIGMod)*, dos corpus històrics, diacrònics i generals de la llengua catalana que transcorren des de les primeres mostres escrites (s. XI) fins al s. XVI, el primer, i des del s. XVII fins al 1823, el segon. Addicionalment, l'autor incorpora les dades dels volums dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya (1411-1713 i 1994-2007)* per comptar amb un corpus de contrast amb els dos anteriors.

El tercer capítol, de José Luís Cifuentes, titulat «*Ca, quia y qué haber de + infinitivo: variación, cambio y negación*», aborda l'estudi de les interjeccions amb valor de negació *ca* i *quia* i la construcció exclamativa *qué + haber de + infinitiu* des de la perspectiva diacrònica de la llengua espanyola. L'estudi presentat parteix de l'anàlisi de les ocurrences d'aquestes interjeccions i de la construcció exclamativa al *Corpus del Diccionario histórico de la lengua española (CDH)* i al *Corpus del Español del Siglo XXI (CORPES XXI)*. Així, s'estudia la distribució diacrònica de les dues interjeccions amb valor de negació i se'n considera el seu origen a partir de la gramaticalització de la construcció exclamativa *qué haber de + infinitiu*, una construcció que va adquirir un valor de negació o rebuig i va passar de ser una construcció interrogativa a una d'exclamativa. Alhora l'estudi presenta una correlació en el declivi de l'ús d'aquestes interjeccions i l'augment d'ús de la construcció *qué va*, i del declivi de l'ús de *qué haber de + infinitiu* amb l'augment de *qué ir a + infinitiu*, coincidents en significat i vinculades etimològicament.

El quart capítol, «*Percepció fonològica i recodificació: conservació i canvi lingüístics en un model bidireccional*», de Nicolau Dols, s'endinsa en l'estudi de la codificació semàntica dels enunciatos fonològicament ambigus des d'una perspectiva sincrònica i a partir del català de Mallorca. Així, s'aborda a partir del marc de la Teoria de l'Optimitat i del model bidireccional de Boersma com és que els parlants superen la pèrdua d'informació en enunciatos homòfons causada per processos fonològics. Així, la condició de feblesa de la coda, un principi fonològic general, implica una pèrdua d'informació en el català de Mallorca per la manca d'estratègies de contenció de tal pèrdua. Aquest fet complica la comprensió del missatge, del qual la seva descodificació es pot explicar a través dels propòsits teòrics que articula Dols: l'ús d'altres nivells gramaticals i l'ús d'informació semàntica i pragmàtica. Aquesta perspectiva, doncs, explora l'explicació d'aquests fenòmens fent ús del marc optimalista, tot combinat amb un model fonològic bidireccional que integra les estratègies de producció amb les d'interpretació.

El cinquè capítol, «*Fraseologia i polisèmia: conseqüències del canvi semàntic*», de Xènia Escolano Marín, s'endinsa en l'exploració de la polisèmia de les unitats fraseològiques a partir d'una anàlisi contrastiva entre una unitat fraseològica prototípica del català, *rentar-se les mans (de)*, i el seu equivalent anglès, *to wash one's hands (of)*. D'aquesta manera, l'estudi lingüístic contrastiu pretén explicar el fenomen de la polisèmia a conseqüència del canvi semàntic en una cadena fixa de mots. A partir de l'anàlisi de corpus, concretament el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC)* per al català i el *British National Corpus (BNC)* per a l'anglès, l'autora se centra a exposar les principals accepcions i comparar-ne la variació sintàctica i semàntica. L'estudi evidencia la polisèmia de la unitat fraseològica en totes dues llengües i lliga aquesta polisèmia a la motivació etimològica de la cadena que ofereix dos significats principals: el literal (eliminar la brutor de les mans) i el no composicional (desentendre's d'un assumpte). Es detecta, doncs, un mecanisme de motivació compartit en anglès i català que apunta cap a la universalitat dels somatismes com a realitat extralingüística. Tot plegat, una expressió que parteix d'un mateix referent cultural, el referent bíblic, que impregna els usos semàntics que els parlants en fan.

La contribució del sisè capítol, firmada per Antoni Ferrando Francés, porta per títol «La periodització en la història de la llengua. Una proposta per a la història de la llengua catalana» i indaga en una proposta de periodització per a la història interna i externa del català. La seva proposta apareix situada en context amb l'anàlisi de la periodització i de la nomenclatura que usen els principals historiadors de les llengües de l'Europa occidental. Així, l'autor inclou diferents perioditzacions de la història externa de la llengua catalana a partir de diverses propostes acadèmiques, els manuals universitaris, els manuals per a un públic no especialitzat i les històries de la literatura, i les perioditzacions de la història interna de la llengua a través dels principals estudis diacrònics del català. Amb això, l'autor planteja dues propostes de periodització de la història de la llengua catalana, una d'externa i una d'interna. Finalment, esbossa una proposta d'equivalència entre les dues perioditzacions per tal de proporcionar una periodització vàlida per a la història externa i interna del català a partir de cinc etapes. Amb aquesta proposta, Ferrando ofereix dues perioditzacions robustes per a la història externa i interna de la llengua catalana, elaborada a partir de criteris científics i harmoniosos amb les principals històries de les llengües de l'Europa occidental; una proposta que no dona l'esquena a les anteriors, sinó que les abraça i refon en un sistema eficaç, rigorós i complet per explicar la història de la nostra llengua.

Des de l'estudi diacrònic de la llengua, Josep V. Garcia presenta el setè capítol, «Del demostratiu llatí a l'article definit del català. Un estat de la qüestió», que analitza l'estat de la qüestió de l'aparició de l'article definit del català a partir de l'examen de la bibliografia científica i l'estudi de casos a partir del *Corpus Informatitzat de la Llengua Catalana (CICA)*. Amb això, l'autor introdueix els antecedents llatins al sorgiment de l'article romànic, així com exposa els estudis sobre l'evolució de l'article català, sobretot des del punt de vista fonomorfològic i variacional, sense deixar de banda les qüestions sintàctiques, semàntiques i pragmàtiques. D'aquesta manera, Garcia tanca el capítol amb les principals qüestions que resten encara sense resoldre.

Al vuitè capítol, «Aproximació a l'evolució diacrònica del pronom *ell* emfàtic en català: els inicis», de M. Isabel Guardiola, s'exposa l'origen del procés de gramaticalització del pronom tònic de tercera persona, *ell*, amb funció de marcador discursiu emfàtic, conegut, sobretot, com *ell* emfàtic o expletiu. Aquest estudi presenta un minuciós estat de la qüestió sobre el fenomen, no només en català sinó en altres llengües romàniques, i aporta un seguit de dades diacròniques que permeten resseguir l'origen i la consolidació de l'*ell* emfàtic. Tot plegat, permet dibuixar una tendència d'evolució entre els segles XIV i XV en què *ell* passa d'actuar com a pronom personal tònic anafòric neutre a convertir-se en un marcador discursiu sense funció referencial cap a finals del segle XV. Així, la contribució de Guardiola enceta algunes consideracions per a futures investigacions, com ampliar-la a l'estudi d'aquesta forma en corpus de l'edat moderna i contemporània o fer un estudi de la vigència en l'ús de l'*ell* emfàtic.

Joan de Déu Martines és l'autor del novè capítol, «Variació i canvi lexicosemàntic en català: el cas de *ocell*, *pardal*, *moixó* i *gorrió*», que es proposa a partir de dades de corpus datar aproximadament el canvi lexicosemàntic que va fer que els mots *ocell*, *pardal*, *moixó* i *gorrió* estenguessin els seus significats primerencs al de 'ocell' en general. Igualment, es proposa descriure l'ús sincrònic i l'extensió geogràfica d'aquests geosinònims, tot apuntant-ne les variants dominants i altres significats que prenen aquests mots. Els corpus d'on parteix l'estudi són el *CIGCMod*, el *CICA*, el *CTILC*, el *Diccionari de Textos Catalans Antics (DTCA)*, els diccionaris descriptius i etimològics *DCVB*, *DDLC*, *DECat*, complementats amb diccionaris i vocabularis des del segle XV al XX i l'*Atlas lingüístic del domini català (ALDC)* i el *Petit atlas lingüístic del domini català (PALDC)*. Les dades de corpus permeten a l'autor datar el canvi semàntic de 'ocell petit' a 'ocell' en el mot *ocell* ja a finals del segle XII i del XIII, mentre que els primers casos de *moixó* apareixen documentats al segle XIV amb el significat de 'ocell petit' i no és fins al segle XIX que es produeix el canvi semàntic. Pel que fa a *pardal* el canvi semàntic és més extrem, ja que parteix de la denominació d'un ocell concret (*Passer domesticus*), documentat al segle XIV, que passa a designar qualsevol ocell petit en el segle XV per acabar designant qualsevol ocell, encara que en poques mostres, en els segles XV i XVI. Els sinònims actuals presents en la variació geogràfica amb el significat de 'ocell' en general són *aucell* i *ocell* (cat. or.), *moixó* (cat. nord-occ.), *pardal* (val.), *gorrió* (sud-est de Mall.) i *moixó* i *ocell* (entre el cat. nord-occ. i el cat or.).

Caterina Martínez-Martínez firma la contribució del desè capítol, titulada «Demostratiu i article definit en les construccions de relatiu amb *que* en català antic. Una aproximació diacrònica», que vol contribuir a l'estudi de les construccions de relatiu en català antic a partir de la descripció de l'origen i procés de gramaticalització de dues construccions de relatiu compost: les formades per un demostratiu de tercer terme (DEM) + *que* i les formades per l'article definit (ART DEF) + *que*. A partir de la comparació amb altres llengües romàniques i l'estudi de dades de corpus, sobretot del *CICA* i el *CIGCA*, Martínez-Martínez mostra la preferència de la llengua medieval per la construcció DEM. + *que*, com en occità i francès antics. El canvi de la construcció de relatiu per la construcció ART DEF + *que*, provinent de l'ampliació de les funcions de l'article definit, es demostra com la construcció més estesa i usada en català d'ençà de finals del segle XV fins a l'actualitat; una construcció que pot haver estat afavorida per factors de tipus analògic, pragmàtic o sociolingüístic.

Brauli Montoya Abat, amb l'onzè capítol, «Aproximació al català medieval murcià», introdueix l'estudi del català medieval del Regne de Múrcia. Se centra, doncs, en la llengua dels pobladors que s'establiren al territori durant els anys que pertanyé a la Corona d'Aragó (1296-1304). L'estudi parteix de la documentació catalana d'aquest breu període de temps, una quinzena de documents de tall notarial. A partir d'aquestes fonts, Montoya estudia els usos gràfics i les característiques fonètiques d'aquest parlar, la morfologia, la sintaxi i el lèxic. Amb aquesta aproximació, l'autor detecta que el català murcià medieval no era un català allunyat de la resta del català del territori. Encara que presenti algunes vacil·lacions en la representació gràfica de les vocals àtones (*meteix, cullite*), el català de Múrcia presenta uns usos gràfics propis del català occidental. Els usos gràfics també demostren una conservació, almenys escrita, de la reminiscència de la *-n* etimològica, conservadorisme que s'ha atribuït habitualment al nord de Catalunya, i la manca de representació de la iod davant de la grafia <x>. Pel que fa a la morfologia, es demostra també coherent amb la resta del territori i es marca per la variació entre les formes *lo* i *el* de l'article definit masculí, amb predominança de la forma *el*; l'oscil·lació entre els demostratius simples i els reforçats, amb preferència per als reforçats; i, en la morfologia verbal, una preferència per la desinència amb *-e* en la primera persona del present d'indicatiu i la tercera persona del present de subjuntiu, i la desinència *-í* per a la primera persona del passat simple. En sintaxi, detecta dos tipus de construccions generals en la llengua antiga, però perdudes en la moderna: la perífrasi d'obligació formada per *haver* + *a* + infinitiu i la del tipus *Per sarraïns a preïcar*. En l'aspecte lèxic, l'autor registra un vocabulari d'una setantena d'entrades que ofereixen una mostra del lèxic d'ús comú entre la població catalanoparlant murcià, no gaire allunyada de la resta del territori, però amb certes particularitats.

En el capítol dotzè, «Variació i canvi lingüístic en *acostumar* (*a/de*) + inf: una perífrasi naturalitzada en el registre col·loquial?», Sandra Montserrat Buendia analitza la perífrasi *acostumar* (*a/de*) + infinitiu a partir del *CTILC*, per a mostres escrites, i el *COD*, el *COC*, el *COR*, el *TIPOTEXT* i el corpus *PARLARS*, per a mostres orals juntament amb una enquesta d'elaboració pròpia. S'analitzen les dues construccions que permet aquest verb en formes no perifràstiques transitives o intransitives pronominals, considerant la variació diatòpica i funcional que presenta. Així, l'anàlisi d'aquesta perífrasi es contrasta amb la perífrasi *soler* + infinitiu. La construcció *acostumar* (*a/de*) es lliga a la formalitat i apareix naturalitzada en l'estàndard dels parlants del Principat, com ara els tercera generació, en substitució de la més general *soler* + infinitiu. De la mateixa manera, la perífrasi amb *acostumar* no es mostra com a opció col·loquial en la resta de llengües romàniques, però, a diferència d'aquestes, el català prefereix la construcció amb *soler* per a expressar habitud, freqüència i generalitat, excepte en català septentrional i alguerès.

Manuel Pérez Saldanya, amb el capítol tretze, «*Lo que es a mí, me encanta lo que es escalar y todo eso*: la locució informativa *lo que SER*», indaga en les construccions amb la locució informativa *lo que SER*; específicament, en les seves característiques i processos de formació. Així, s'aborden dos usos: l'ús tematitzat a la perifèria esquerra de l'oració, usat per a introduir un tema (*Lo que es frío, no pasamos mucho*); i l'ús rematitzat postverbal, amb valor d'allargar o precisar un focus no contrastiu (*Vive en lo que es el centro de la ciudad*). Ambdós usos presenten el constituent postcopular focalitzat, però tenen diferències significatives que mostren un grau diferent de gramaticalització. En les construccions

remàtiques apareix menys gramaticalitzat i es combina amb constituents no animats i, en cas de ser un sintagma preposicional el constituent focal, la preposició precedeix la locució. En les construccions tematitzades la locució presenta un major grau de gramaticalització i no presenta restriccions lligades a l'animacitat del sintagma tematitzat, que pot ser qualsevol categoria nominal o no. L'origen de la locució es remunta a la seqüència *lo que es* en contextos pont en què podia interpretar-se com una construcció de relatiu quasi lliure o com una locució informativa; ja del segle XVI ençà se'n localitzen usos plenament gramaticalitzats.

Al catorzè capítol, «L'expressió de la comparació *com* i *com a* en català antic», Joan Rafael Ramon analitza les construccions comparatives *com* i *com a* en català, específicament en les estructures amb sintagma nominal escarrit o sintagma adverbial des d'una perspectiva diacrònica. Així, l'estudi es delimita en l'època medieval i el primer període de l'època moderna, segle XVII, per veure la consolidació o modificació de les tendències medievals. L'autor, doncs, parteix d'un conjunt de textos amb representació diatòpica, que són completats amb dues obres modernes, una per al català central i una altra per al valencià. L'anàlisi destaca una vacil·lació en la selecció de les formes arreu del domini lingüístic, amb una preferència per la forma *com a* en parlars com el català oriental central o el septentrional, contràriament al que succeeix en la llengua contemporània; aquestes diferències són exposades a partir de l'òptica de la semàntica i la funcionalitat de les construccions i a partir de processos fonotàctics en el cas del català oriental.

El capítol quinzè, «“Actualització” o “aggiornamento” lingüístic en el manuscrito 12367 de la BNE, testimonio de *Conquiridores*», d'Ángeles Romero Cambrón, analitza el procés de castellanització de l'aragonès literari al segle XV a través de la comparació de dues versions de la *Grant crònica de conquiridores*. Així, s'encara l'anàlisi de la primera versió, de finals del segle XV, amb la segona, una còpia de Juan de Oviedo, de 1454. Amb aquesta comparació i a partir d'una anàlisi lingüística i de variants detallada, Romero conclou que en la segona versió es du a terme un procés d'actualització lingüística, més que no de castellanització. Juan de Oviedo demostra una tendència a la substitució de formes aragoneses per castellanès, però l'autora argumenta que no es tracta d'una maniobra per a deformar la llengua aragonesa, sinó per substituir trets que a l'època ja eren percebuts com a arcaics d'un aragonès en un procés de castellanització força avançat. De la mateixa manera, algunes solucions aragoneses es mantenen en la còpia de Juan de Oviedo, com la <y> antihiàtica (*seyer*, *cayer*, *sayeta*), o part del lèxic aragonès que no es castellanitza (*car*, *corroçar*, *de continente*, *encara*, *espullar*, etc.). L'estudi de Romero aporta dades sobre la castellanització de la llengua literària de l'Aragó en el quatre-cents, accelerada per l'ascens al tron dels Trastàmara i consolidat el 1500. D'aquesta manera, l'obra que analitza l'autora permet obtenir un perfil lingüístic d'aquest grau d'emotllament a la nova llengua en una etapa anterior.

La penúltima aportació, d'Elena Sánchez-López, du per títol «Llengua, significat i la unitat mínima» i presenta una perspectiva àmplia del fet lingüístic a partir d'una proposta de redefinició dels conceptes de *llengua*, *significat* i *unitat mínima*. D'aquesta manera, s'aborda una proposta d'orientació cognitiva i que parteix de l'ús que analitza les diferents significacions de corrents o camps d'estudi de la lingüística funcional, la lingüística cognitiva, la pragmàtica, l'anàlisi del discurs, la fraseologia i la psicolingüística. La integració de les diferents visions en una proposta sintètica permet a l'autora oferir una descripció de la llengua com a convencional, cognitiva i constructiva, caracteritzada per diversos graus d'abstracció pel que fa a la forma i al significat: «una xarxa d'unitats simbòliques convencionals» (p. 553). De la mateixa manera, el replantejament del concepte d'unitat mínima permet entendre-la com un element mòbil en l'escala de complexitat de la llengua, que forma part del joc d'abstraccions entre esquematicitat (abstracció) i concreció. Així, la unitat no s'entén com a fet aïllat, sinó que actua en un conjunt i interactua amb altres unitats per a construir significat. Així, la unitat mínima de la llengua és entesa com un segment del discurs que adopta la forma més petita que permet al parlant relacionar el significat abstracte amb el significat concret, una relació dinàmica i mutable.

Tanca el volum el capítol de Carles Segura-Llopes, «*No dones quefer*. L'origen de la construcció nominal [*que*[INF]] en català». Aquest estudi recerca la formació de construccions nominals a partir de l'element *que* + un infinitiu, com *quefer* o *quedir*. Així, aquestes formes són considerades com el resul-

tat d'un procés llarg de lexicalització d'una construcció sintàctica que té com a base el pronom relatiu o interrogatiu en una subordinada d'infinitiu. L'anàlisi se centra, doncs, en resseguir les dades diacròniques i actuals per aprofundir en el procés de creació d'aquestes formes, que demostren ser un patró morfològic amb certa productivitat en el català contemporani. A partir de les principals obres lexicogràfiques i de les dades dels principals corpus (*CICA*, *CTILC*) delimita una sèrie de construccions que permeten resseguir l'origen i evolució de la construcció nominal estudiada.

Pere GARAU

BOVER I FONT, August (2023): *Espill de la vida religiosa (Desitjós)*. Edició crítica d'August Bover i Font. Barcelona: Editorial Barcino, 426 p.

Les obres de l'August Bover, tant els seus primers treballs de catalanística com la poesia íntima o més festiva, o els nombrosos estudis literaris, són sempre modèliques. L'edició crítica de l'*Espill de la vida religiosa (Desitjós)*, obra que fa quaranta anys va ser l'objecte de la seva tesi doctoral, ens deixa impressionats pel rigor i l'exhaustivitat amb què tracta els temes.

En la introducció, primerament Bover situa aquesta novel·la allegòrica de principis del segle XVI en els corrents espirituals en què s'inscriu, en especial el lul·lisme, el platonisme i la *Devotio Moderna*. Analitza les principals característiques de cada moviment, la difusió i la influència que van tenir, i els aspectes en què l'*Espill de la vida religiosa* hi coincideix o se n'allunya.

Després de centrar l'atenció en el títol i, sobretot, en el subtítol que hi afegeixen, ja durant la primera meitat del segle XVI, moltes de les edicions castellanes i italianes —i que es correspon amb el nom del protagonista, *Desitjós*—, l'editor analitza minuciosament totes les hipòtesis que han intentat aproximar-se a l'autoria: un frare jerònim?, Miquel Comalada?, un cartoixà?, el metge Miquel Servet?, un frare franciscà?

Havent estudiat punt per punt els arguments i les proves adduïdes per diversos estudiosos i explorats tots els indicis —llenguatge, il·lustracions, títol, pròlegs i colofons de les diferents edicions, hàbit de cada orde, etc.—, Bover s'inclina per atribuir hipotèticament l'autoria a un frare franciscà, parlant del català occidental, probablement valencià. Amb arguments igualment sòlids, descarta que l'*Espill de la vida religiosa* sigui una traducció o una adaptació al català d'una obra en una altra llengua.

Un capítol a part mereix la sorprenent quantitat d'edicions (dues en català —del 1515 i del 1529—, i cent trenta-una en altres llengües). Efectivament, entre els segles XVI i XIX, aquesta obra es va traduir, com a mínim, a uns altres tretze idiomes: italià (dinou edicions), castellà (atorze edicions), francès (onze edicions), alemany (divuit edicions), llatí (deu edicions), neerlandès (trenta-dues edicions), polonès (sis edicions), anglès (tretze edicions), irlandès (una edició), ucraïnès (cap edició coneguda, però sí traducció manuscrita), danès (quatre edicions), rus (una edició) i portuguès (dues edicions). En aquest apartat de la introducció s'enumeren i es descriuen minuciosament les edicions en cada una de les llengües, traduccions i edicions que en la majoria dels casos l'August Bover ha anat descobrint al llarg dels més de quaranta anys que ha durat la recerca, havent de vèncer les dificultats de tractar-se d'una obra anònima, de les variacions del títol en les diferents traduccions (per exemple, en francès, *Le thresor de dévotion*) i dels caràcters ciríl·lics d'algunes de les llengües. En els annexos trobem, a més d'un *stemma* que esquematitza de quina altra versió prové cadascuna de les traduccions, la reproducció en color de les portades de trenta-tres de les edicions.

Per explicar l'èxit de la novel·la, Bover en destaca la doble finalitat: d'una banda, fomentar una religiositat senzilla, afectiva, basada en la meditació interior i en l'oració; de l'altra, entretenir i mantenir l'interès del lector en el pelegrinatge de Desitjós tot buscant el cavaller Amor-de-Déu.

Monjos, canonges, bisbes, juristes i, majoritàriament, convents i monestirs de mig món tenien exemplars d'aquesta obra a les seves biblioteques i està documentat a bastament que alguns fragments es llegien en veu alta durant els àpats de la comunitat.